

AZ EMBERI IDENTITÁS ÉS A TEREMTÉSTÖRTÉNET

GARAI PÉTER¹

Absztrakt

A mai kor embere egyre bizonytalanabb az igazság tekintetében, az élet értelme, céljai vonatkozásában. Túl sok az információ, a fogyasztás és az önzés, mely a modern társadalmak növekedésének az egyik alapja. Ebben a bőségben egyre elhalványodnak az örök érvényű hitigazságok. Ilyen az élet és a család fundamentumát jelentő férfi és női identitás is, mely teljesen átalakulóban van. Különösen a nők szerepe változik robbanásszerű gyorsasággal. Az értekezés az emberi élet kezdetét, a teremtés időszakát igyekszik bemutatni a nemi különbözőségek vonatkozásában. A teremtés történetében egyértelműen meghatározott a két nem megbonthatatlan egysége mellett a különbözősége és elkülönülő szerepköre, karaktere is. A Biblia ide vonatkozó írásai együtt kerülnek vizsgálatra Michelangelo Sixtus-kápolnában festett freskóinak segítségével. A művészet csodálatosan segít láttatni és jobban elképzelni, megérteni a szépséget, a bűnt, a férfit, a nőt és kettejük különbségét egyaránt.

Kulcsszavak: férfi, nő, asszony, anya, anyaság, feleség

Az alapigazság

„Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.”²

Ezt vallotta az emberiség minden korban és minden kultúrában a kezdetektől fogva. A modern ember, a mai kor kezdi másként látni, Isten nélkül szemlélni ezt a nézetet. Az értekezés a mai kor nemi anomáliáinak okát nem kutatja, csupán arra szorítkozik, hogy bemutassa a bibliai teremtéstörténetben megjelenő férfi és női karaktert. Kiemelt cél ábrázolni a női identitás jellemzőit, az általa megfogalmazott erkölcsi üzeneteket és az Istenhez vezető cselekedeteket. Jelen értekezés a teljes Szentírást vizsgáló nagyobb munkának az I. része, mely a teremtés történetére, a férfi és a nő létrehozásának és alapvető különbözőségeinek bemutatására koncentrál.

Minden történés elválaszthatatlan a férfitől, mert vele együtt alakul, kölcsönösen hat mindkettőre, akár csak a bűn és annak következményei. Emberi sorsok, tragédiák és győzelmek rajzolódnak ki a Szentírás soraiban, amelyek az elválaszthatatlan férfi nő kapcsolatokon alapulnak. Egyedül csak az angyalok birtokolják mindkét nem identitását, valamiféle teljességét. Az ember csak akkor képes erre, ha eggyé válik férfi és nő szövetségében. Ebben a teljességben és közösségben hasonlatosabbá válhat Istenhez. A Biblia számos helyen utal erre az eggyé válásra, erre a teljesebb és gazdagabb identításra. A lehangsúlyosabb talán Krisztus beszéde a házasságról. „De Isten a teremtés kezdetén férfit és nőt alkotott. Az ember ezért elhagyja apját, anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és ketten egy test lesznek. Ettől kezdve többé már nem két test, hanem csak egy.”³ Ez egy küzdelmes

¹ PhD, főiskolai docens, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza; garaip10@gmail.com; ORCID: 0009-0009-1519-1755

² Ter 1,27.

³ Márk 10,6-8.

életet, egymásba fonódó sorsokat szül, de ennek ellenére mégis van egyéni szabadság, mert van szabad akarat. Mindezek mellett a teremtetéstől, majd pedig a kiűzetéstől fogva van különbség is a férfi és a nő szerepében, feladataiban, lelki attitűdjében. Ezeket kívánja a dolgozat bemutatni elsősorban a Biblia leírásaira alapozva, másodsorban pedig a festészet legkiemelkedőbb alkotásainak a felhasználásával. Az alkalmazott vizsgálódás szemlélete dominánsan nem teológiai, hanem művészettörténeti és pedagógiai. Ki kell hangsúlyozni, hogy a konklúzió is ezt az attitűdöt követi és a szerző személyes véleményének tekintendő. A szabadabb értelmezésre felhatalmazásként megfogalmazható, hogy a Biblia mint a nevelés eszköze valódi interdiszciplináris alkotás, nem csak teológiai magyarázatot kíván. Ferenc pápa *At theologiam promovendam* kezdetű *motu proprio*-ja is megerősít ezt⁴, sőt bátorít is ezen gondolkodásmód gyakorlására. A mai kor nyelvével így képes a teológia tanítása hatékonyan integrálódni a Szentírás üzenetébe⁵.

Bevezetés

A tanulmány főként a képzőművészet lehetőségeinek felhasználásával igyekszik magyarázni, gazdagítani és kiegészíteni a Biblia szavait. Az emberi kultúrának évezredek óta része az írásbeliség, de mégis alig több mint száz éve vált általánossá a nagy többség számára az írás-olvasás képessége. Évezredek óta az információközlés meghatározó módja volt a beszéd mellett a kép, a szobor, a forma, az épített emlékek mint üzenetet hordozó eszközök.

Szerteágazó teológiai vitákat szült évszázadokon át Istennek, a Szentnek, az Embernek az ábrázolása. A szigorú szentírásmagyarázat bálványimádásként közelített a témához, a katolikus és az ortodox tanítás teljessége azonban ettől az egyszerű általánosítástól felszabadít, árnyalja, és az erkölcsi, teológiai gyarapodást elősegítő eszközként támogatja azt. Joseph Ratzinger bíboros, a későbbi XVI. Benedek pápa a liturgia magyarázata és fejlődésének vizsgálata során rendkívüli alapossággal és tisztánlátással mutat rá a probléma megoldására. A „képek kérdésének” nevezi azt az okfejtést, amely egyértelmű támogatást fogalmaz meg a művészi tevékenység üdvös támogatására.⁶

⁴ Ferenc pápa: *At theologiam promovendam*, Róma, 2023,4.

⁵ Tiszta logikával mutat rá eme dokumentum tanításaira a Németh István és Tóth Attila Ákos szerzőpáros a filozófia mint társtudomány szemszögéből. „A teológia nem zárkózhat autoreferens módon magába, mert ez teljes izolációjához és jelentéktelenné válásához vezet. Hanem önmagát, mint egy kapcsolati háló részeként kell újraértelmeznie, mely háló elsősorban egyéb tudományokkal és szakdiszciplínákkal köti össze. Ez a megközelítés a transzdiszciplinaritás, azaz az interdiszciplinaritás szigorúan értelmezett formája, amely különbözik a multidiszciplinaritástól, amely ezzel szemben az interdiszciplinaritás tágan értelmezett megvalósulását jelentené. Ez utóbbi minden bizonnyal segít a vizsgálat tárgyának jobb megismerésében, hiszen több oldalról ad számunkra ismeretet, amelyek ugyanakkor egymástól független, kiegészítő és elválasztott ismeretek lesznek. A transzdiszciplinaritás ezzel szemben úgy értendő, mint az összes tudás összegyűjtése és érlelése a Bölcsességnek feláldozott élete és fénye alatt, melyet Isten kinyilatkoztatása áraszt.” Németh István–Tóth Attila Ákos: *Filozófia és szentírástudomány*. A megértés, mint esemény aspektusai, a Jelenések Könyvéhez adott értelmezési kulcsok gyakorlati példáival, *Athanasiana*, 2024. 57. szám, 8.

⁶ A tízparancsolat első parancsolatában, amely Isten egyetlen mivoltát emeli ki, akit egyedül illet imádás, ezt a rendelkezést olvassuk: „Ne csinálj magadnak faragott képet, vagy hasonmást arról, ami fent van az égben vagy lent a földön vagy a vizekben a föld alatt” (Kiv 20,4) Miközben az iszlám és a zsidóság a képtilalmat a Krisztus utáni 3. vagy 4. század óta radikálisan értelmezte úgy, hogy a szentély díszítésére csak nonfigurális, geometrikus ábrázolások voltak megengedettek, a zsidóságnál Jézus korától kezdve a 3. századig a képkérdés sokkal nagyvonalúbb értelmezése fejlődött ki. Paradox módon az üdvösség képeiben ugyanaz a folytonosság található meg a zsinagóga és a templom vonatkozásában, mint amit a liturgikus tér átgondolása során találunk. Archeológiai kutatások gyümölcseként ma láthatjuk, hogy a régi

A kereszténység kiteljesedésének időszakában, a virágzó középkorban, majd a reneszánsz idején a szakrális művészet rendkívül kimunkált alkotásokat hagyott az utókorra. Ezek az alkotások sok millió embert tanítottak a hitre, a Szentírás megismerésére, teológiai jelentőségük rendkívüli, az írott forrásokkal feltétlenül összevethető. Ezért bátorodik ezen sorok szerzője is a hitigazságok bemutatásánál felhasználni a művészeti remekműveket a Biblia megismertetésére, a női szerepkörök kibontására.

A középkori alkotásokat megrendelő – általában egyházi személy – és a művész is igen alapos teológiai ismeretekkel rendelkezett. A műalkotások nagyon pontosak, követik a hivatalos tanítás szavait és nagyon jól, érthetően bemutatják a bibliai történeteket, a szereplőket egyaránt. A reneszánsz időszaka már társadalmilag nyitottabb, megengedi a művészi szabadság bizonyos, óvatosabb formáit. Ennek a korszaknak az egyik legzseniálisabb képviselője Michelangelo Buonarroti, aki az egyik legnagyobb és leggazdagabb alkotói örökséget hagyta az utókorra. Jelen értekezésben, a teremtés időszaka női karakterének vizsgálatánál a legmonumentálisabb műve, a Sixtus-kápolna mennyezetfreskója kerül elemzésre. Egy ilyen nagy formátumú művésznél szükséges a személye rövid bemutatása is, amely nélkül az alkotást sem lehet pontosan értelmezni és a Biblia szövegeivel összevetni.

Michelangelo és a Sixtus-kápolna mennyezetfreskója

Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni (1475-1564) az olasz reneszánsz legismertebb képviselője hosszú élete során rengeteget alkotott. Festmények, szobrok, épületek, szépirodalmi művek sokasága került ki a kezei közül, melyek nagyrésze megmaradt az utókor számára. Róma és Firenze városa gazdagodott a legtöbb produktummal.

1. kép: Michelangelo Buonarroti

Forrás: Daniele da Volterra: Michelangelo Buonarroti. Képrészlet. 1545 körül

zsinagógák milyen gazdagon voltak bibliai jelenetekkel díszítve. Ezek semmiképpen sem csak elmúlt események képei voltak, mint afféle képes történelemoktatás, hanem olyan elbeszélés (haggada), amely emlékezés útján teremt jelent: Liturgikus ünnepeken Isten korábbi tettei a jelent jelentik. Az ünnepek felidéznek Isten időhöz kötődő cselekedeteit, a képek maguk pedig mint alakot öltött emlékezet vesznek részt a liturgikus megjelenítésben. A keresztény képek, mint ahogyan azokat a katakombákban találjuk, messzemenően a zsinagóga által létrehozott kép-kánont használják fel, annak azonban újfajta jelent adnak. Az egyes eseményeket most a keresztény szentségekhez és magához Krisztushoz rendelik. Joseph Ratzinger: *A liturgia szelleme*, 2002, 104-105.

Az alkotó elszegényedett nemesi családból származott, a festészettel már ifjúkorában a legnevesebb iskolákban megismerkedett. Zsenialitása nagyon hamar kibontakozott. Egész életét egy lelki kettősség uralta. A mély és igen magas szintű ismeretekkel bíró vallásosság és a reneszánsz lázadása, mely a konvenciókat felrúgta, az élet szépségeit bátran, sőt gyakran szemérmetlenül ábrázolta. Még az őt ábrázoló festményeken is tetten érhető az ember szépsége az arcvonásokban, és a szigorú vallásossággal vívódó férfi tekintete. Firenze, az élet szépségeinek hódoló reneszánsz fővárosa és Róma, a keresztény vallásosság fővárosa között élte le az életét. Egész életében ezen két szellemiséggel hol megbarátkozva, hol pedig viaskodva alkotta remekműveit. Egész életét és személyiségét is egy különös kettősség szőtte át. A nemi identitás keveredése, az ember szépségének, a férfi és a nő közötti különbségek csodáinak az ábrázolása. Megmagyarázhatatlan módon küzdött benne a testében élő férfi és a lelkében munkálkodó nő kettőssége. Művészetében mindvégig rendkívüli alaposságra törekedett. A legnagyobb munkát, a legtöbb időt és fáradságot a Sixtus-kápolna freskójának elkészítése jelentette számára. Hatalmas felületen jelenik meg, rendkívüli aprólékosággal, igen magas szintű teológiai ismeretek beépítésével az oldalfalakon és a mennyezeten.⁷

A fiatal Michelangelo, aki a Pietà, majd Dávid szobrának megalkotása után egyszeriben Itália egyik leghíresebb szobrásza lett, először 1505-ben érkezett Rómába, hogy elkészítse II. Gyula pápa monumentális síremlékét. Az egyházfő, bár hódítói ambíciói mellett reprezentációja tekintetében is felül akarta múlni elődeit, nagy terveihez már nem rendelkezett megfelelő anyagi forrásokkal, a kifizetetlen Michelangelo ezért a következő évben távozott Rómából. A pápa csak 1508-ban tudta visszacsábítani a művészt az Örök Városba, ekkor azonban már más feladattal, a Sixtus-kápolna mennyezetének kifestésével bízta meg őt. A mester hiába tiltakozott az egyházfő terve ellen – mondván, ő nem festőművész, hanem szobrász –, II. Gyula nem tűrt el semmiféle kifogást, így 1508 augusztusában Michelangelo kényszeredetten munkához látott. Mivel nem volt biztos saját tudásában, a művész kezdetben firenzei festőkkel együtt dolgozott, – túlságosan önálló – segédjei nagy részét azonban hamarosan szinte mind egy szálra elzavarta; Michelangelo végül egyedül valósította meg elképzeléseit, és összesen négyévnyi munkát fektetett a Sixtus-kápolna mennyezetébe. A pápai kegyhely később világhírűvé vált freskói 1512 októberében készültek el, és mindenszentek ünnepén kerültek először nyilvános bemutatásra.⁸

⁷ Romani Rolland: *Michelangelo élete*, Budapest, 1920, 222.

⁸ A Sixtus-kápolna története a szent hely névadójának, IV. Sixtusnak a pontifikátusáig nyúlik vissza, aki 1473 és 1481 között – Giovanni de Dolci vagy Baccio Pontelli tervei nyomán – emeltette az akkor még védelmi funkcióval is bíró épületet. A Sixtus-kápolna páratlan szépségén már a 15. század utolsó évtizedeiben is olyan zseniális művészek munkálkodtak, mint például Botticelli, Perugino vagy Signorelli. E kiváló mesterek falfestményei többek között Jézus és Mózes életének híres jeleneteit ábrázolták, a hatalmas mennyezetet pedig – valószínűleg – a kor divatja nyomán eredetileg a csillagos égbolt képe töltötte be. Mintegy két évtizeddel később II. Gyula, a reneszánsz korának egyik legjelentősebb pápája – aki fegyverrel próbálta meg kiterjeszteni az Egyházi Állam itáliai hatalmát –, úgy érezte, az „egyszerű” mennyezet nem tölti be azt az ikonográfiai – és persze reprezentációs – szerepet, amire az egyházfői kápolna hivatott, ezért 1508-ban megbízta Michelangelót a ma látható freskók elkészítésével. Michelangelo a mintegy 460 négyzetméteres falfelületen az európai festészet egyik leggrandiózusabb remekművét teremtette meg, mely mesterien örökítette meg az alkotás pillanatát, a vallásos lelkiület és a reneszánsz életérzés összetalálkozását. A Sixtus-kápolna mennyezetének centrumában 9 bibliai témájú tabló tárlt az első látogatók szeme elé – ezek közül az Ádám teremtését ábrázoló freskó talán a leghíresebb –, a jelenetek pedig Michelangelo ecsetvonásai nyomán soha nem látott érzelmi gazdagságot tükröztek; ezeket vették körül Jézus Krisztus őseinek, az ókor legjelentősebb prófétáinak, valamint a

Ádám teremtése

„Azon a napon, amikor az Úristen a földet és az eget megalkotta, még nem volt a földön semmiféle vad bozót, és nem nőtt semmiféle mezei növény, mert az Úristen még nem adott esőt a földnek, s nem volt ember sem, hogy a földet művelje. Egyszer pára szállt fel a földről és megáztatta a föld egész felszínét. Akkor az Úristen megalkotta az embert a föld porából és orrába lehelte az élet leheletét. Így lett az ember élőlényy.”⁹

Ádám teremtésének története számos Bibliafordításban vizsgálható, de mindegyikből érződik, hogy ezzel nincs vége az ember megalkotásának. Az értekezés során mindvégig hivatkozott katolikus Szentírásban az „élőlény” kifejezés szerepel. Degradálónak, lekicsinylőnek tűnhet ez a szóhasználat, de sokkal inkább arra utal, hogy még nem teljes, még nem kész az ember teremtése. Isten akarata nem egy önmagában álló és kiteljesedett individuum, hanem egy közösségben álló és így a teremtőjére hasonlító ember létrehozása volt. A Szentháromság titkában megjelenik Isten teljessége, tökéletessége és közössége. Az ember is együttes állapotában értelmezhető egészként és az Isten képmásaként¹⁰. Egymagában a férfi vagy a nő nem képezi le a Mindenhátó Atya teljességét.

A művészetben igen sokan ábrázolták a teremtés pillanatát, elsősorban az első embert. A középkorban egészen a reneszánsz időszakának megjelenéséig Ádámot inkább bűnősként mutatták be. Nem dísz volt a kiállítási térnek, templomnak, egyházi vagy főúri miliőnek, sokkal inkább volt mementója a bűnbeesésnek. A kor művészeti vezérelvéről meg kell még jegyezni, hogy igyekezett önmagát korlátozni, különösen a szakrális témák esetében. A lehető legnagyobb tisztelettel próbált Istenhez és az ember méltóságához, tisztaságához viszonyulni. Az

pogány mondavilág – jövőendőmondó – szibilláinak elevennek ható alakjai, melyek szinte szólásra emelkedtek a szemlélődők feje felett. Ezen alkotások mellett a látogatók a mennyezet sarkait díszítő 4 Szentírásból vett jelenetet is megcsodálhatták, az alaposabb megfigyelők pedig a tízparancsolat törvényeit felidéző medallionokban, és a nagyobb tablókat „tartó” ignudik – fiúalakok – látványában is gyönyörködtek. A Sixtus-kápolna mennyezete, mely sok szempontból magában egyesíti a történelem letűnt korait, a pogány hagyományokat, a keresztény múltat és az akkori reneszánsz jelent, olyan szintézist adott, amit egyedül Michelangelo tudott később kiegészíteni, mikor 1535-ben visszatért Rómába, és – ugyanezen a kegyhelyen – megfestette Az utolsó ítélet jelenetét. Tarján M. Tamás: *A Sixtus-kápolna mennyezeti freskóinak bemutatása*, RUBICON ONLINE. <https://rubicon.hu/kalendarium/1512-november-1-a-sixtus-kapolna-mennyezeti-freskoinak-bemutatasa> (a letöltés ideje 2024. december 18.)

⁹ Ter 2,4-7.

¹⁰ A kinyilatkoztatás Istene fölötté áll a nemiségnek. A pogány istenek a természet termékenységét is szokták szimbolizálni; szobraik és jelképeik némelyiket férfinak, másikat nőnek ábrázolják, és az istenek násza a növények, állatok és emberek világában történő megtermékenyítések szimbóluma, tiszteletük pedig nemegyszer nemi kicsapongással volt összekötve. A Biblia Istenénél nincs és nem is lehet szó nemi hovatartozásról. Tulajdonságai hol férfiasak (úr, király, hadvezér, atya), hol nőiesek (gondoskodó szeretet, könyörülő irgalmasság), mégsem lehet beszélni kétneműségéről, mint egyes mitológiai istenségeknél, akik „megszülték” a világot. Nála az atyaság is, az anyai szeretet is szellemi értelmet kap, akár csak az a kép, amely a vőlegény és menyasszony vagy a hitvesek szeretetéhez hasonlítja Isten és a nép kapcsolatát. Egyes teozófusok teljesen félreértették a Szentháromság titkát. Mert úgy képzelik, mintha a Fiú-Isten az Atya és a nőnemű Szentlélek gyermeke lenne. Ilyen házasságok valóban szerepelnek egyes ókori vallásokban, a kinyilatkoztatás azonban nemcsak a nemi jeleget zárja ki Istenből, hanem a Szentlelket az Atya és a Fiú közös „lehelése” eredményének tekinti, itt tehát nem a Fiú származik a Szentlélektől, hanem megfordítva. Amikor a nemiség felett álló Isten az embert „saját képmására” teremtette, férfinak és nőnek teremtette (Ter 1,27). Ez a bibliai kijelentés a Teremtőnek arra a szándékára utal, hogy olyan tulajdonságok, amelyek benne teljes összhangban vannak, a két nemből megosztva legyenek. Az ellentéteknek ez a feszültsége különleges dinamizmust ad az emberiség életének. A bibliai istenképnek egészen sajátos bemutatásával: Isten transzcendenciája és immanenciája egyik különleges esetével találkozunk itt. Ez a tény is bizonyítja, hogy Istent nem lehet az emberből kiindulva emberi adottságokat rávetítve elképzelni, noha megtalálható benne mindaz, ami az ember világában igazi értéknek számít. Előd István: *Katolikus Dogmatika*, Budapest, 1983, 31.

emberi test leplezetlen ábrázolása, az Úr testi formában történő megjelenítése a reneszánszig szinte tabu volt. Michelangelo valósággal felrobbantotta ezeket az évezredek szabályokat, melyek áthatották az európai keresztény képzőművészetet¹¹. A Sixtus-kápolna mennyezetfreskóján látható Ádám mezítelen és hibátlan szépségű testben és az idő, de erőt és bölcsességet sugárzó Atyaisten. Ebben a kompozícióban és Michelangelo valamennyi munkájában egyszerre van jelen a lázadás, a tisztelet határainak feszegetése és a szépség ábrázolásának leírhatatlan vágya és zsenialitása. Saját korát egyszerre megbotránkoztatta és elbűvölte, gyönyörködtette és elborzasztotta. Alkotásai máig a katolicizmus központi épületeit díszítik, hallatlan kifejezőerővel és üzenettel bírnak. Ezért lehet általuk a Bibliában megjelenő nemi különbségeket, a női szerepköröket, az erkölcsi mondanivalót látványosabban és könnyebben vizsgálni, magyarázni.

A 2. számú képen jól látható az a Bibliát átítató jellemző, amely szerint a jó, az igaz, az Istent követő, a bűntől távol álló ember szép. Olyan alapvetés ez, amely számtalan történetben hangsúlyosan előkerül a Bibliában újra és újra nyomatékosan. Ádám a teremteskor még szép, hibátlan, mert még büntelen. Az arc ábrázolásából az ártatlanság sugárzik vissza az Atya felé. Átitat mindent a szépség és a harmónia. Ez maga a rend, de érződik, hogy nincs még kész. Istent egy angyali sokaság veszi körül, Ádám viszont még egyedül van. A művész ennek a fájdalomát festette az arcára. Szinte tönkreteszi a gyönyörű kompozíciót, mely sóvárogva előrevetíti Éva megalkotását.

¹¹ Bibliai alapvetés, hogy testi szemmel senki sem láthatja Istent. Számos teológiai érvelés is alátámasztja ezt, a dogmatika deklarált igazságként kezeli. Isten választottjai a zsidók, csak hatalmának, jóságának, vagy egyéb tulajdonságának megtapasztalásában találkoztak az Úrral, fizikailag senki teremtmény nem látta, nem hallotta, nem érintette őt. A választott nép lelkében kitörölhetetlenül élt a vágy, hogy lássa is, akinek szava, "igéje" fel-felhangzott parancs, tilalom, ígéret vagy büntető szózat. Ezért kérték Áront Mózes Hóreb-hegyi távollétében, hogy készítsen istenszobrot, amelyet maguk előtt vihetnek (Kiv 32, 1). Ezért készítetett Jerobeám is aranyborjút Béthelben és Dánban (I Kir 12,28). Úgy látszik, mindketten magát Jahvét akarták az egyiptomi Ápisz-bika képében ábrázolni, nem pedig az egyiptomiak bálványának imádására áttérni. Isten mégis súlyosan megtorolta vétküket, mert láthatatlanságát ábrázolási tilalmával is hangsúlyozni kívánta, nehogy jelképéből bálvány legyen, nehogy azt higgyék, hogy ő azonosítható a róla készült szoborral. Mózes "szemtől szemben" beszélt Istennel, "ahogy az ember a barátjával beszél" (Kiv 33,18-23). Mégsem látta, hiszen nem sokkal utána kérte, hogy mutassa meg neki magát. Jahvé azonban felhőbe burkolva haladt el Mózes előtt, aki csak utána tekinthetett, "hátról" láthatta "dicsőségét", vagyis csupán némi ízelítőt kapott az Istennel való találkozás magasztos érzéséből (lásd alább: Isten dicsősége). Izajás is csak uszályát láthatta és dicsőségét tapasztalta meg (6,2). Illés pedig csak hangját hallhatta, amikor elvonult előtte (I Kir 19,12-13). Többször olvasható az Ószövetségben, hogy aki meglátja az Urat, menten szörnyethal (Kiv 19,24; 33,20; vö. Ter 16,13; 32,30-31; Kiv 3,6; 19,13). Előd, 1983, 32.

2. kép: Ádám teremtése

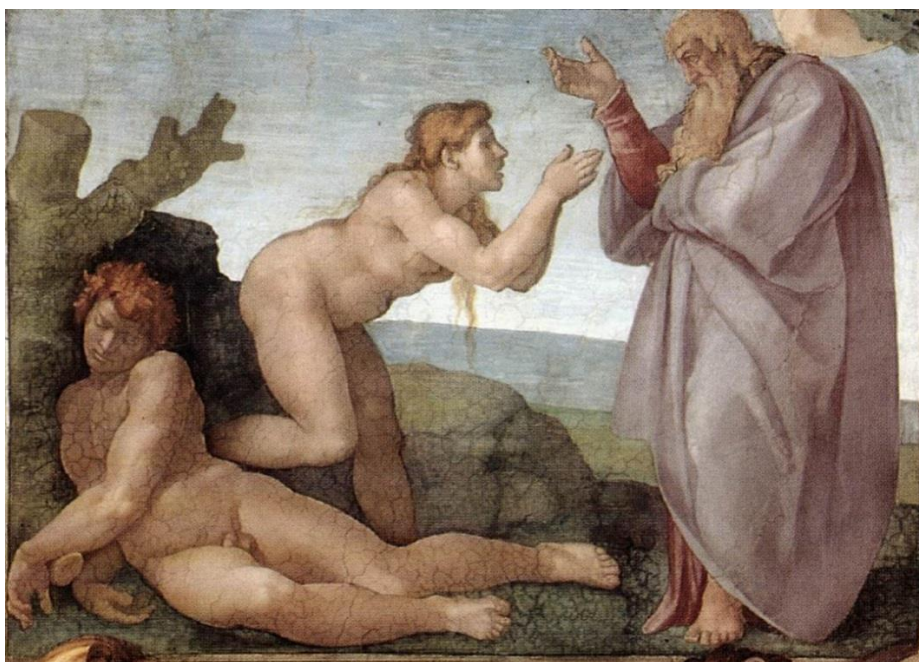
Forrás: Michelangelo Buonarroti: A Sixtus-kápolna mennyezetfreskója

Éva teremtése

„Az Úristen parancsot adott az embernek: »A kert minden fájáról ehetsz. De a jó és rossz tudás fájáról ne egyél, mert amely napon eszel róla, meghalsz. «Azután így szólt az Úristen: »Nem jó az embernek egyedül lennie. Alkotok neki segítőtársat, aki hozzá illő.« Az Úristen megteremtette még a földből a mező minden állatát, s az ég minden madarát. Az emberhez vezette őket, hogy lássa, milyen nevet ad nekik. Az lett a nevük, amit az ember adott nekik. Az ember tehát minden állatnak, az ég minden madarának és a mező minden vadjának nevet adott. De a maga számára az ember nem talált segítőtársat, aki hasonló lett volna hozzá. Ezért az Úristen álmot bocsátott az emberre, s amikor elaludt, kivette egyik oldalcsontját, s a helyét hússal töltötte ki. Azután az Úristen az emberből kivett oldalcsontból megalkotta az asszonyt, és az emberhez vezette. Az ember így szólt: »Ez már csont a csontomból és hús a húsemból. Asszony a neve, mivel a férfiből lett.« Ezért a férfi elhagyja apját és anyját és feleségéhez ragaszkodik, s a kettő egy test lesz. Mind az ember, mind az asszony meztelen volt, de nem szégyenkeztek egymás előtt.”¹²

Az ember teremtése Évával befejeződik. Ekkor használja a Biblia hangsúlyosan a férfi és az asszony (nő) kifejezéseket. Amikor Ádám egyedül van még nincs és nem is lehet nemi definíció, illetve elkülönülés meghatározva. Ennél a sajátosságnál viszont sokkal nagyobb üzenete van annak a bevezető részben is érintett kijelentésnek, mely szerint a két teremtmény egy test lesz. Megjelenik a feleség fogalma, amely elválaszthatatlanul tartozik az emberhez, annak része, így válik az egy teljes egészzé.

3. kép: Éva teremtése

Forrás: Michelangelo Buonarroti: A Sixtus-kápolna mennyezetfreskója

¹² Ter 2,16-25.

A 3. számú képen látható freskórészen újra visszaköszön a szépség, hiszen itt is még büntelen az ember. Éva tiszta, fehér, szinte világít, Ádám oldalából jön elő és Isten felé hajol, mintha hálálkodna és imádkozna. A mozdulatai, a tartása, az arca olyan, mintha kiszabadulna, mintha mindig is Ádám része lett volna, csak éppen bezárva egy másik testbe. A képen érződik, hogy új ember jön létre, de mégis egy testből vannak, és a Biblia sora szerint újra eggyé válnak. Így lesz közös sorsuk és teljes életük a bűnbeesés előtt és után egyaránt.

A bűnbeesés

„A kígyó ravaszabb volt a föld minden állatánál, amit az Úristen teremtett. Ezt mondta az asszonynak: »Valóban mondta Isten, hogy nem ehettek a kert valamennyi fájáról?« Az asszony így válaszolt a kígyónak: »A kert fájának gyümölcséből ehetünk. Isten csak a kert közepén álló fa gyümölcséről mondta: Ne egyetek belőle, ne érintsetek, nehogy meghaljatok.« Erre a kígyó így beszélt az asszonyhoz: »Semmi esetre sem fogtok meghalni. Isten jól tudja, hogy amely napon abból esztek, szemetek felnyílik, olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat.« Az asszony látta, hogy a fa élvezhető, tekintetre szép, és csábít a tudás megszerzésére. Vett tehát gyümölcséből, megette, adott férjének, aki vele volt, és az is evett belőle. Erre felnyílt a szemük, észrevették, hogy meztelenek. Fügefaleveleket fűztek össze, és kötenyt csináltak maguknak.»¹³

Olvashatjuk, hogy a kísértő egy állat, a kígyó képében jelenik meg. Ez az állat a legokosabb a teremtmények között. Okosabb és ravaszabb az embernél, megtalálja annak legsötétebb vágját, miszerint az olyan akar lenni, mint az istenek. A többes szám jelentheti képletesen magát Istent, vagy Isten többes személyét, de jelentheti az angyalok karát is. A kérdésben megoszlanak a tudományos vélemények, a fő mondanivaló azonban nem is ebben áll, hanem a jó és rossz tudásában és Isten tekintélyére, hatalmára, hasonlatosságára való emberi törekvésben. Mindezt pedig átítatja az engedetlenség és a szabad akarat megléte. Az egyház hittételként vallja, hogy Isten az embert próbára tette az engedelmisségben, Ők azonban elbuktak és az ígért büntetést kapták.¹⁴

¹³ Ter 3,1-7.

¹⁴ Az ősbűn (peccatum originale originans) bibliai leírását a Ter 3, 1-24-ben olvassuk. A megelőző két fejezet a világ és az ember teremtéséről szól, és arról, hogy Isten mindent jónak teremtett, az embert is a boldogságra szánta. Honnan származik tehát a boldogtalanság? Honnan a szenvedés, a halál és az emberi gonoszság? Honnan a világban tapasztalható tömördek fizikai, pszichikai és erkölcsi baj? Ilyen kérdések merültek föl a hívő izraeliták lelkében az első két fejezet hallatára vagy olvasásakor, ezekre a kérdésekre akar válaszolni a bűnbeesés története. Válasza: az Isten ellen történt lázadás, a bűn az oka mindannak a rossznak, ami a világban található. Ezt a teológiai igazságot a Ter 3 szerzője olyan elbeszélés keretébe állítja, amelynek legtöbb részlete nem szó szerint értendő, biztos mondanivalói csak ezek: a) Az első ember megszegte Isten valamiféle parancsát. - b) A bűnt sátáni kísértés előzte meg. - c) Isten a vétkezőket szenvedés, halál és egyéb bajok formájában megbüntette. - d) Ugyanakkor kilátásba helyezte a szabadulást, kegyelmet, megváltást. Egyházunk több zsinati határozat alapján (kartágói zsinat: DS 222; II. Orange-i zs.: DS 371 ; trentói zs.: DS 1511) hittételként vallja, hogy Isten ősszüleinket a nekik szánt kegyelmi élet véglegesítése előtt próbára tette. Ők a próbát nem állták meg, ezzel súlyosan vétkeztek, és Isten büntetését vonták magukra. Előd, 1983, 158-159.

4. kép: A bűnbeesés

Forrás: Michelangelo Buonarroti A Sixtus-kápolna mennyezetfreskója

A 4. számú képen megjelenő festmény az egész bűnbeesési folyamatot bemutatja, szinte filmszerű, két epizódból álló kompozíció tár fel. Az elsőben egyértelműen Éva a hangsúlyos szereplő. Ekkor még tiszta, ragyogóan szép testben és vágyakozó tekintettel éppen nyúl a gyümölcsért. Az ő ábrázolásában nincs semmi különös vagy rendhagyó, ellentétben Ádámval, aki igen aktív szereplőként jelenik meg. A Bibliát olvasó, ismerő – főként középkori – ember hajlamos volt azt képzelni, hogy a bűnbeesésnél a férfi passzív jelenéttel bírt, vagy talán nem is tartózkodott ott, amikor Éva magához vette a gyümölcsöt. A freskón látható Ádám ezzel szemben nagyon aktív, ott van közvetlenül az asszony mellett, erejét megfeszítve kapaszkodik a fába, mutat, vagy nyúl a kígyó irányába. A jelenet alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy megakadályozni akarja a bűn elkövetését, vagy ő maga is nyúl a gyümölcsért. Az viszont vitathatatlan, hogy ott van Évával, ott van a bűn pillanatában, mindenről tud, igen erős aktivitással részese az egész cselekménynek.

Michelangelo a korabeli felfogást a bűnös asszonyról jelentősen tompítja a képen, de emellett és ellentétes kontrasztként, magát a kígyót is női felsőtesttel ábrázolja. A szereplők fajsúlyát, jellegét mutatja, hogy háromból kettő női karakter. Ez a női identitás ekkor a csábítást jelenti. A kígyó bűnre csábítja az asszonyt, az asszony pedig bűnre csábítja a férfit.

A büntetés és a kiűzetés

„Az Úristen így szólt a kígyóhoz: »Mivel ezt tetted, átkozott leszel minden állat és a mező minden vadja között. Hasadon csúszol, és a föld porát eszed életed minden napján. Ellenkezést vetek közed és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja fejedet, te meg a sarkát veszed célba.« Az asszonyhoz pedig így szólt: »Megsokasítom terhességed kínjait. Fájdalmak közepette szüled gyermekeidet. Vágyakozni fogsz férjed után, ő azonban uralkodni fog rajtad.« Az embernek ezt mondta: »Mivel hallgattál az asszony szavára és ettől a fáról, jóllehet megtiltottam, hogy egyél róla, a föld átkozott lesz miattad. Fáradsággal szerzed meg rajta táplálékodat életed minden napján. Tövist és bojtortjánt terem számodra. A mező fűvét kell enned. Arcod verítékével eszed kenyeredet, amíg vissza nem térsz a földbe, amiből lettél. Mert por vagy és a porba térsz vissza.« Az ember Évának nevezte feleségét, mert ő lett minden élő anyja. Az Úristen pedig bőrből ruhát készített az embernek és feleségének, s felöltöztette őket.”¹⁵

Isten korábban figyelmeztette az embert, ha eszik a tiltott fa gyümölcséből, meghal. Egyetlen törvény volt, ebben teljesedett ki minden, amit Isten elvárt a teremtményeitől. Az ember tudta, mit veszít el és azt is, mit kap. Isten korábban pontosan megfogalmazta mi történik a törvény megszegésekor. A halál a fő büntetés, mellette a jó és a rossz ismeretének birtoklása a nyereség, ami egyfajta „jutalom”, amire a két bűnös vágyott. Isten igazságosságában nem veszi el ezt tőlük, hanem olyan világba helyezi őket, amelyben ezen tudás helyes használata alapján visszajuthatnak újra az örök életbe. Ilyetén módon az ősbűn következményei összetettek, és már a Krisztusi megváltás felé mutatnak.¹⁶

¹⁵ Ter 3,14-21.

¹⁶ A Biblia mondanivalóit elemző és azokat más-más oldalról megközelítő dogmafejlődés az ősalapotot és annak elvesztését sohasem önmagában, hanem mindig az áteredő bűnnel kapcsolatban tárgyalta. Az áteredő bűnt viszont a krisztusi megváltás hátterének tekintette, ezért annak csak megváltástani vonatkozásai foglalkoztatták. Ebből adódik, hogy az ősbűnről és az áteredő bűnről kevés alkalommal nyilatkozott az egyházi tanítóhivatal, ezek részletkérdéseit illetően tehát egymástól eltérő hittudományi elméletekre vagyunk utalva. Előd, 1983, 163.

A bűnbeesést ábrázoló freskó jobb felében a szégyentől roskadozó, elűzött emberpár látható. Két eltorzult arcú, sötét színekkel megfestett alak menekül. Éva különösen csúf, szinte férfias vonásokkal rendelkezik, nemiségének kifejeződése teljesen takarásban vannak, valósággal eltűntek a női identitását jelentő kiemelkedő jegyek. Fontos üzenetet közöl a testtartás is. Éva összegörnyed, el akar bújni az őt elűző angyal elől. Ádám szorosan mellette van, fölé magasodik, karjaival hárít, mintha védelmezné őt. A két ember kompozíciója egy rendkívül erős összetartozást fejez ki, amely a büntetésben, és magában az egész emberi történelemben is végigkíséri a férfi és a nő frigyét. Azt a szövetséget, amely a házasságban válik egy testté, egy emberi történetté. A mindenkor férfi feladata lesz a keserves munka, a családja védelmezése. Az asszony feladata a küzdelmes anyaság, a szülés és a férjének történő engedelmisség. Ez utóbbi különösen érthetetlennek tűnik a mai egyenlőségre és egyformaságra törekvő világban. Isten hierarchikus világot teremtett a földön és a szellemi világban egyaránt, de ez mégis magában hordozza a tökéletességet, az igazságosságot és a teremtmények szabadságát. A hierarchia inkább egyfajta feladatmegosztás, nem többlethatalom.

Feltétlenül szükséges megemlíteni még a meztelenséget mint egy igen fontos következményét a bűnnek. A Biblia pontosan fogalmaz. Az emberpár, miután evett a jó és a rossz tudásának a gyümölcséből, észrevette, hogy meztelen.¹⁷ Ez az első nagy változás, amely az újonnan megszerzett tudás következtében történik. Ebben a meztelenségben látszik először a testi és a nemi identitásbeli különbség. Az új érzés, amely korábban ismeretlen volt, nem más, mint a szégyen, amely a teremtéskori büntelen állapotban még nem létezett, pedig akkor is meztelenség volt.¹⁸ A szégyen nemcsak a büntudat hozadéka, elkülönít és megkülönböztet a környezettől, amely kontrasztként szembesít a cselekedettel. Ádám és Éva egymástól ekkor válik különbözővé, nemi öntudatuk és jegyeik ekkor hozzák létre a férfi és a női karakterek és feladatkörök új, az emberi történelemben meghatározó minőségét.

Michelangelo lázadó művészi ábrázolásmódja részben követi ezt. Ádám nem takarja el magát, sokkal inkább Évát próbálja meg elfedni és védeni. Mintha ez lenne a férfi új, büntől fogant feladata. Éva megtörve, minden szépségét elveszítve, nőiességét leplezve, teljes fizikai valóságában elbújik a férfi mögé. Így veszi kezdetét a nő története a Földön. Később szépségét visszanyeri, az anyaságban követi Isten parancsát és tovább viszi az életet, melyet a paradicsomi állapotban elveszített.

Az ember új szerepkörének kialakulásával kezdetét veszi a történelem, amelyben megindul az örökös harc az Ördöggel is, akinek hatása és súlya semmivel sem lesz kisebb, mint a bűnbeesés előtt. A modern világ spirituális felfogása egyre kevésbé tekinti valóságos szereplőnek.¹⁹ Ezzel inkább erejét növeli, hamis

¹⁷ Ter 3,7.

¹⁸ Ter 2,25.

¹⁹ A „modern ember”, még az ortodox is, rendszerint igencsak meglepődik, amikor megtudja, hogy a keresztes liturgia az Ördöghöz intézett szavakkal kezdődik. Az Ördög valójában nem kap helyet az ember vallásos szemléletében, leginkább a középkori babonák fegyvertárába tartozik, és vaskosan primitív mentalitást sejtet. Sokan, ideértve a papokat is, ezért azt javasolják, hogy az ördögűzés egyszerűen maradjon el, mint „jelentését veszített” dolog, amely nem illik felvilágosult, „modern” vallásosságunkhoz. Ami a nem-ortodoxokat illeti, még ennél is tovább mennek: amellet állnak ki, hogy magát az Újszövetséget kell „mitológia mentessé” tenni, meg kell szabadítani attól az elavult – leginkább éppen a démonológiában megtestesült – világnézettől, amely csak elhomályosítja valódi és örök mondanivalóját. Az egyház pedig mindig tapasztalta a démoni erőt, egyszerűen szólva „mindig ismerte az Ördögöt”. Ezt a közvetlen elméletet nem követte találó és szabatos tantétel megfogalmazása, aminek az az oka, hogy nehéz, ha ugyan teljesen nem lehetetlen racionálisan meghatározni az irracionálisat. A démoni,

biztonságérzetet sugározva. Krisztus és a keresztség mossa majd le az ősbűn gyalázatát, támaszt nyújtva az üdvözülés felé vezető úton és a gonosz elleni küzdelemben.

Összefoglalás

Már a teremtéskor elkülönül az ember természete női és férfi karakterekre. A nemi identitás, a tevékenységek, a feladatok ekkor még nem válnak ketté, ezen tulajdonságok az ősbűn elkövetése után jelennek meg, mint ahogy a mezítelenség és az abból eredő testi különbségek is. Ádám és Éva együtt alkotják az embert, a teremtett emberi élet teljességét. Először Éva szegi meg Isten parancsát, majd Ádámot is magával húzza, aki szabad akaratából, gyengeségéből szintén a bűnt választja. Közös és egyenlő mértékben felelősek a cselekedetükért. Ádám, azaz a férfi megkapja feladatának a keserves munkát, Éva, azaz a nő pedig az anyaságot, a szülés keserveit. A férfi védelmezi, fenntartja a családot, a nő saját testében tovább viszi az életet, együttesen pedig az idők végezetéig küzdenek a gonosz ellen.

A kiűzetés után az ember természetes szépsége eltűnik, a bűn eltorzítja, így már nem lesz Istenhez hasonlatos. A művészetben ez hangsúlyosan megjelenik. Michelangelo, aki az emberi szépséget rajongva szerette, megfesti a bűn nélküli emberpárt ragyogó szépségében és a bűn csúfságában. A Sixtus-kápolna központi részén elhelyezkedő mennyezetfreskóján az egész folyamat egy metamorfózisként tárul a szemlélő közönség elé. Ezt a közönséget nem csak turisták és hívők sokasága, hanem már sok éve a pápát választó bíborosok csoportja is alkotja. A képek a konklávé napjai, hetei alatt is emlékeztetnek arra, hogy a teremtés az emberi ész számára minden teológiai vizsgálódás és tudás ellenére mégis titok marad, melynek igazságait és tanításait minden körülmények között és minden korban szükséges megérteni és ez alapján dönteni annak megéléséről.

Irodalomjegyzék

- BIBLIA, *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. (2022). Szent István Társulat, 1920 p.
- Előd, I. (1983). *Katolikus Dogmatika*. Szent István Társulat, 809 p.
- Ferenc pápa. (2023). *At theologiam promovendam*, Vatican-Róma, 2023,4.
- Garai, P. (2010). *Az erkölcs és a modern társadalmak fejlődésének kapcsolata*. In: Bencéné Fekete, A. (Eds.), I. Kárpát-medencei Nemzetközi módszertani konferencia. Kaposvári Egyetem, pp. 35.
- Németh, I. & Tóth, A. Á. (2024). *Filozófia és szentírástudomány. A megértés, mint esemény aspektusai, a Jelenések Könyvéhez adott értelmezési kulcsok gyakorlati példáival*. Athanasiana, 2024. 57. szám, pp. 8.
- Ratzinger, J. (2002). *A liturgia szelleme*. Szent István Társulat, pp. 104-105.
- Romani, R. (1920). *Michelangelo élete*. Budapest, Révai Kiadó 222 p.

vagy általánosságban kifejezve, a gonosz pontosan az irracionális realitása. Alexander Schmemmann: *Vízből és szentlélekből*, Budapest, 2012, 25-26.

Schmemmann, A. (2012). *Vízből és szentlélekből*. Bizantológiai Intézet Alapítvány, pp. 25-26.

Tarján M., T. (2020) *A Sixtus-kápolna mennyezeti freskóinak bemutatása*. RUBICON ONLINE. <https://rubicon.hu/kalendarium/1512-november-1-a-sixtus-kapolna-mennyezeti-freskoinak-bemutatasa> (Utolsó letöltés: 2025. november 10.)

HUMAN IDENTITY AND THE GENESIS

PÉTER GARAI

Abstract

People of today are more and more uncertain about truth and the meaning and aim of life. There are too much information, consumption and egoism which are partly the basis of the growth of modern societies. In this abundance the eternal verities of faith are fading away. One of these verities is male and female identity which is the foundation of life and family and one that is changing completely. The role of women is especially changing rapidly. The study tries to present the beginning of human life, the era of the creation in relation to gender differences. In the Book of Genesis the unbreakable unity of the two sexes is strictly defined as well as their differences, different roles and characteristics. The topic is discussed with the relevant books of the Bible together with the analysis of the works of Michelangelo in the Sistine Chapel. Art can be helpful in imagining and understanding beauty, sin, man and woman, and their differences alike.

Keywords: man, woman, mother, motherhood, wife